

SOSIAL-MƏDƏNİ TƏHSİL ASPEKTİNDƏ RƏQƏMSAL KOMPETENSİYALAR

FAZİL RÜSTƏMOV

Azərbaycan Dillər Universiteti,

Azərbaycan Universiteti

Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

E-mail: rustemov_1969@mail.ru

I. Giriş

Sürətlə dəyişən müasir dünyada cəmiyyətin təhsil sistemi qlobal və milli əsasda inkişaf edən və dəyişən yeni təhsil paradimləri ilə üzləşir. Faktiki olaraq cəmiyyətin dəyişməsi və inkişafı ilə ayaqlaşma bilməyənlər çətin vəziyyətdə qalır. Təhsilin yeni paradimlərinə uyğunlaşan cəmiyyətlər yaş tələbini yerinə yetirməlidir. Cəmiyyətin mədəniyyətində baş verən dəyişiklik və inkişafə paralel olaraq təhsilin məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq səmərəli təhsil sisteminin olması mümkündür. Rəqəmsal dövrün tələbi olaraq, təhsil sistemləri sahəsində digər cəmiyyətlər qarşısında subyekt və səlahiyyət üstünlük təşkil edir. Rəqəmsal dövr təhsil idarəçiliyi təhsil menecerində olması lazım olan xüsusiyyətlərdən biridir. Təhsil meneceri rəqəmsal əsr, dövrünün dəyişən və inkişaf etdiyi fərz edilən mövzunun texnologiyası və bu sahədəki bilikləri ilə bu inkişafı və dəyişiklikləri izləməyin üstünlükləri və mənfi cəhətlərinin fərqi olan, mədəniyyətə təsirini hiss edən bir insan olmalıdır.

Bəşəriyyət tarix boyu bir neçə böyük dəyişikliklərlə qarşılaşmışdır. Bu kütləvi transformasiya, birincisi oturaq həyata keçidi, ikincisi sənaye cəmiyyətinə keçidi, üçüncüsü isə informasiya cəmiyyətinə keçiddir. Cəmiyyətdə dəyişiklik, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarında inkişaf baş verdi. Texnologiyanın inkişafı ilə paralel olaraq təhsilin aparılması üçün də yaşanan dəyişiklik fərdi öyrənmə ideyasına da təsir göstərmişdir. Təhsil insanın və cəmiyyətin əsas ehtiyaclarından biridir. Cəmiyyətlərin öz xüsusiyyətlərinə sahib olması lazım olan fərqləri yetişdirməyi hədəfləyir, cəmiyyətdəki fərqlər bu tələbi qarşılamaq üçün yeni dünya nizamının normalarına uyğun olaraq özlərini təkmilləşdirməyə çalışırlar. Bu inkişaf ölkənin təhsil və tədris proqramlarının yenidən qurulması ilə mümkün olur.

II. Müasir cəmiyyətin rəqəmsal mədəniyyəti

problemi

Müasir sosial inkişaf dövrü insan fəaliyyətinin demək olar ki, bütün sahələrinin geniş şəkildə rəqəmsallaşması ilə xarakterizə olunur. Müasir dünya tərəqqi və qloballaşma şəraitində informasiyanın əhəmiyyəti dəfələrlə artır. O, cəmiyyətin əsas resursuna çevrilir. İnformasiya təminatı isə rəqəmsal həllərin aşkar effektivliyinə görə bütün növ fəaliyyətlərin əsası kimi müəyyən edilir [3, s.71-72]. Rəqəmsal cəmiyyətin yeni mədəniyyətinin meydana çıxması haqqında getdikcə daha çox eşitmək olar ki, bu da qaçılmaz olaraq ümumi insan mədəniyyətinin mühüm hissəsinə çevriləcəkdir [2, s.11]. Ölkənin inkişaf dərəcəsi getdikcə daha çox informasiya inkişafının həcmi və keyfiyyəti, eləcə də texnoloji nailiyyətlərin həyata keçirilməsi yollarının müxtəlifliyi ilə əlaqələndirilir. İnformasiya resursları çərçivəsində aşağıdakı komponentləri qeyd etmək lazımdır: elektron kitabxanaların arxivləri, müxtəlif məlumat bazaları, kataloq və reyestrlər, kadastr məlumatları, elektron nəşrlər və digər informasiya həlləri. Böyük həcmdə məlumat böyük biznes qurumlarının əsasını təşkil edir ki, bu da bütün dövlətləri əhatə edə bilər [1, s.17].

İncəsənət və mədəniyyət rəqəmsal peşəkar sənətlərinin öyrənilməsi ali sosial-mədəni təhsilin metodologiyası, nəzəriyyəsi və texnologiyalarının ən aktual problemlərindən biridir [14]. Amerikanın dövlət xadimi və keçmiş prezidenti Con Adams demişdi: “İki təhsil var. Biri bizə necə dolanmağı, digəri isə necə yaşamağı öyrətməlidir” [14].

Universitet və mədəniyyət kolleclərinin bugünkü missiyası sənətləli və rəqəbatqabiliyyətli, öz peşəsində səlis, yaradıcı və mobil, dəyişən cəmiyyət və mədəniyyətlərə uğurla uyğunlaşa bilən, səmərəli sosial və mədəni fəaliyyətlərə və peşəkar, ömür boyu təhsilə və özünü inkişaf etdirməyə qadir olan insanların yetişdirilməsindən ibarətdir [10, s.515]. Digər tərəfdən, problemin daha geniş aspektində müasir əmək bazarı dəyişən postindustrial rəqəmsal cəmiyyətdə yaşamaq və işləmək üçün yüksək sosial və peşəkar

mobilliyə və rəqəmsal mədəniyyətə malik əmək resurslarının mövcudluğunu tələb edir [4, s.7].

Rəqəmsal mədəniyyətin inkişafı probleminin praktiki həlli onun həyata keçirilməsi mexanizmlərini, habelə onlara səbəb olan şərtləri və amilləri başa düşmək üçün bu fenomenin mahiyyətinin dərin nəzəri əksini tələb edir. Rəqəmsal bacarıqlar, incəsənət və mədəniyyət sahəsində təhsilalanların rəqəmsal mədəniyyətinin özəyi kimi çoxsəviyyəli, mürəkkəb, fənlərarası bir hadisədir və buna görə də bir sıra elmlər (fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya və pedaqogika və s.) baxımından hərtərəfli təhlilə ehtiyac duyur [7]. Eyni, rəqəmsallaşma şəraitində sosial və mədəni fəaliyyətlərdə spesifik dəyərlərin, mənalara, bacarıqların və fərdi peşəkar özünü təmsil etmə yollarının və təcrübələrinin sintezi kimi müəyyən edilə bilən rəqəmsal mədəniyyət probleminə aiddir.

Nəzəri təhlil bizi son onillikdə rəqəmsal bacarıqlar fenomeninin müxtəlif aspektlərinin uğurla öyrənilməsinə gətirdi [13]. Hal-hazırda filosofların, sosioloqların, antropoloqların, psixoloqların və pedaqoqların müxtəlif anlayışlarında təqdim olunur.

Rəqəmsal cəmiyyətdə mədəni inkişafın əsas problemlərini nəzərdən keçirək. Rəqəmsal mədəniyyət aşağıdakı hadisələr ətrafında formalaşır: yeni ünsiyyət formatı, yeni jarqon və yazışma qaydaları, yeni media və ötürmə vasitələri, qadretlərin və ictimaiyyətin inkişafı yolu ilə məlumatın artan aşkarlığı və əlçatanlığı və qlobal şəbəkəyə çıxış; aydın hüquqi sənədlərin olmaması, məlumatdan istifadə üçün bütün variantları təmin etmək mümkün olmaması; rəqəmsal resursların açıqlığı, konfliktlər, qarşılıqlı anlaşma çətinlikləri səbəbindən yaşlararası qarşılıqlı əlaqələrin intensivləşməsi.

Rəqəmsal cəmiyyət mədəniyyətinin inkişafındakı problemlərin səbəbləri, fikrimizcə, kommunikasiya vasitələrinin inkişafının kortəbiiyindədir. Belə ki, sosial şəbəkələr, forumlar və bloqlar, çox sayda tendensiya və onların güclü təsiri var. Yeni nəslin rəqəmsal mühiti dərk etməsinin sürətlənmiş tempi ilə gənclərin bu sahənin inkişafına təsirini artırdı. Buna görə də dəyərlərin ötürülməsi ilə bağlı çətinliklər, yəni, şəbəkə jarqonunun yaranması, məlumatların təhlükəsizliyi məsələləri və ona münasibət, şəbəkə etiketinin formalaşmasından ibarətdir. Pedaqoji ictimaiyyət mədəni irsin propedevtikidir, ona görə də bu mühitdə yaranan çətinlikləri təhlil etmək lazımdır [6].

Pedaqoqlar üçün rəqəmsal mədəniyyətin inki-

şafındakı problemlərin səbəbləri aşağıdakılardır: yeni formatlara uyğunlaşmada çətinliklər, normativ sənədlərin olmaması; hüquqların və şəxsi azadlıqların kifayət qədər müdafiəsinin olmaması, statusun müdafiəsinin olmaması; dəyişikliklərə hazır olmaq - qlobal şəbəkəyə çıxış; rəqəmsal mədəniyyət təkcə ünsiyyət mədəniyyətini deyil, həm də inkişaf etmiş emosional zəka tələb edir; emosional tükənmə çox nəzərə qarpan olur, bu ağır iş yükü altında nadir deyil; Tədrisin fərdiləşdirilməsi artır və hər bir tələbə ilə fərdi ünsiyyət zamanı iş yükü artır.

Söhbətlər zamanı müşahidə yolu ilə əldə etdiyimiz məlumatlara əsasən təcrid edə bildiyimiz tələbələrin rəqəmsal mədəniyyətinin inkişafındakı problemlərin səbəbləri: yumşaq kompetensiyaların, emosional intellektin, düşüncə və emosiyaları ifadə etmək bacarığının olmaması; böyüklərlə sağlam ünsiyyət təcrübəsinin olmaması; gənclik nihilizmi; eqoist istəkləri görmə və təhlil edə bilməməsi; nəzakəti yumşaqılıqla səhv salmaq istəyi, buna görə də manipulyasiya yaranır, şantaj ola bilər; istəkləri görmək və təhlil edə bilməmək, çox vaxt eqoist - özünü mərkəzləşdirmək, "yaxşı, sən-yaxşı" mövqeyini tuta bilməmək [5, s.131].

Bu vəziyyətdə aşağıdakı həlləri həyata keçirə bilərsiniz. Qlobal vəzifələrə münasibətdə: fənn sahəsini metodologiya baxımından nəzərdən keçirmək, tədqiqat aparmaq, subyektlər arasında qarşılıqlı əlaqələrin strukturunu öyrənmək; bu qarşılıqlı əlaqələri asanlaşdıran qaydaların yaradılması; qanunların qəbuluna və ya onların icrasına təşəbbüs göstərmək. Müəllimlərə gəldikdə: qanunvericilik bazasını dəyişdirmək, işçiləri uyğunlaşdırmaq, ünsiyyət vasitəsilə tələbələrin kommunikativ komponentini inkişaf etdirmək üçün ideyaları populyarlaşdırmaq və müəllimlər arasında emosional tükənmənin qarşısını almaq lazımdır.

III. Rəqəmsal mühitdə təhsilin mədəniyyətə təsiri

Sosial dəyişikliyi nəzərdən keçirmək üçün nəzəri baxımdan mütəfəkkirlər sosial dəyişikliyin müxtəlif amillərin önündə olduğunu irəli sürmüşlər. Bu nöqtədə L.Uayt texnologiyası, K.Marks iqtisadiyyatı, M.Veber ideologiyası və inanc sistemi sosial dəyişikliyin əsas faktoru olaraq şərh edilir [9, s.43]. Sosial dəyişiklik anlayışına iki şəkildə yanaşmaq olar. İstiqamətdə irəlilədikcə sosial dəyişiklik anlayışı təhvil vermənin mənasını müəyyən edir. Əslində təhsillə sosial dəyişiklik arasında qarşılıqlı əlaqə

vardır. Təhsil, sosial dəyişiklik arasında qarşılıqlı əlaqədən daha çox bir istiqamətli əlaqə var. Burada səbəb-nəticə əlaqəsi olsa da, qarşılıqlı əlaqənin dərəcəsini təyin etmək çətinidir [12, s.48].

Təhsil, yalnız mövcud mədəni dəyərləri yeni nəsillərə köçürərək ictimai davamlılığı təmin etmək, bunu edərəkən təhsilalanın davranışını bioloji bir varlıq olaraq dəyişdirərək ictimai bir varlıq halına gətirir [8, s.106]. Təhsilin ən əsas məqsədi fərdin rifah səviyyəsini yüksəltmək, cəmiyyətin rifahını yüksəltməkdir. O zaman təhsil, ölkənin siyasi, sosial, iqtisadi, elmi qurumları istehsal gücünü artıran bir proses kimi görünə bilər. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının təsiri ilə təhsil sahəsində baş verən çevrilməni doğru anlamlandırmaq üçün istifadə edilən texnologiyanın, insanların dərk etmələri çox əhəmiyyətlidir. Bu dəyişiklik nəticəsində ortaya çıxan tələb, profilində əsas dəyişiklik və təhsil sistemi müəllimlərinin imkanları və qərar qəbul edənlər arasında tələbə, xüsusiyyətlərin uyğunsuzluğu ilə üzləşir. Rəqəmsal mədəniyyətə necə davranmaq lazımdır? Rəqəmsal mədəniyyətin xüsusiyyətləri; təsirə məruz qalan daxili və sosial-iqtisadi səviyyələrin demoqrafik strukturu kimi ölkələrarası ictimai münasibətləri səciyyələndirir. Avropa ölkələrində aparılan tədqiqatlarda rəqəmsal mədəniyyətin mövcudluğuna təsir edən şərtlərin tədqiqatlar nəticəsində kifayət qədər heterojen şəkildə paylandığı bildirilir [11]. Rəqəmsal mədəniyyətin xüsusiyyətləri ölkədən ölkəyə və bölgədən bölgəyə heterojen olsa da, dəyişikliklərin başlanğıcı bütün dünyaya yayılsa da, dəyişənlər arasında sosial-iqtisadi vəziyyət fərqlərini ehtiva edir. Çünki dünya dünənə və sabahın tələb şərtlərinə uyğun olaraq çox sürətlə dəyişir, daha yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarının qeyri-müəyyənlikləri ilə mübarizə aparmağa hazırlaşmaq lazımdır.

Həyatın bütün sahələrində olduğu kimi təhsildə də texnologiyanın ən əhəmiyyətli ölçüləri və müəllim və tələbələrin alt-üst etdiyi keyfiyyətlərin qaçınılmaz təsirləri olduğu aydındır. Bugünkü tələbələr rəqəmsal mədəniyyətdə müəllimlərə rəqəmsal immiqrantlar deyilir [11]. Texnologiyanın sürətli inkişafı səbəbiylə fərdlər arasında mədəni və sosioloji dəyişikliklərin yaşanması mümkündür. İndi müxtəlif coğrafi və sosioloji şəraitdə olan fərdlər, eləcə də yaşlarına görə texnologiyaya çıxış və istifadə imkanları da dəyişir.

Rəqəmsal əsrdə sosial təhsil və bəlkə də dəyiş-

dirilərək gələcək nəsillərə ötürülməsi, ünsürləri qorunub saxlanması unudulacaq mühüm sosial siyasət məsələsi halına gələcəkdir. Bundan əlavə, siyasətçilər sosial icmaların gələcəyinin qısa və uzunmüddətli hədəflərini də müəyyən edir, təhsil siyasəti və məktəb konfigurasiyaları buna uyğun tənzimlənmişdir. Ətraf mühiti cəmiyyət və dəyərlərin qloballaşmasının ön sıralarına çıxaran, təhsil və məktəb sistemlərini yenidən istiqamətləndirən, inkişaf etdirən və keçmişdə olduğundan daha çox inkişaf etdirən bütün cəmiyyətlər fərqli bir şəkildə konfigurasiya edilmişdir [12, s.63]. Köhnə rəqəmsal üsullarla təhsil alan tələbələrin fərdləri ilə mövcud rəqəmsal dövrün yanlışı olduğu söylənilə bilər. Bu vəziyyətdə müəllim və şagirdlərin bir-birini başa düşməsi, daha keyfiyyətli bir təhsildə uğursuzluğa səbəb ola bilər. Bu fərqi bağlayan bəzi müəllimlərin təhsili ilə bağlanması, özünü inkişaf etdirməsi, texnologiyadan dərstdə xüsusilə inteqrasiyalı fəaliyyətlərdə istifadə etmələri lazım olduğu iddia edilə bilər. Texnologiyanın çatdığı cəmiyyətlərdə mövcud texnologiya ilə heç vaxt qarşılaşa bilməyən cəmiyyətlərdə bu çərçivədə ayrı tutulması lazım olduğunu qeyd etmək lazımdır. Gələcəyə yönümlü təhsilin yeni dünya nizamının qurulması baxımından, fərdləri təsirli şəkildə yetişdirmək üçün fəaliyyət göstərən məlumatlar əhəmiyyət kəsb edir. Nəticə etibarilə təhsilin, bütün insanların və təşkilatların demokratik həyatı üzərində gerçək keyfiyyət və dəyərli bir məqsəd olduğunu fərdi, ictimai və dolayısı ilə tapır [8, s.108].

IV. Nəticə

Ekspərimental işin nəticələri sosial-mədəni fəaliyyət, təhsili üzrə ixtisaslaşmış bakalavr və magistrələr arasında rəqəmsal sənədlərin inkişafına təkan verən tədris-pedaqoji şərait və vasitələrin təklif olunan dəstənin müsbət təsirini təsdiqlədi. Ümumilikdə, tədqiqat əsasında tələbələrin rəqəmsal kompetensiyalarına dair yeni nəzəri və praktiki biliklər əldə edilmişdir.

Əvvəlki miqyasda rəqəmsal məlumatların formalaşdırılması, sosial-iqtisadi sahədə ümumi konseptual sənədlərin idarə edilməsi, sosial-iqtisadi sahədə ümumi konseptual dəyişikliklərin həyata keçirilməsi. Prosesləri və nəticələri rəqəmsal iqtisadiyyat, siyasət, kommunikasiya, sosial həyat tərzii, sosial sistemlər idarə edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Алексейчева Е. Ю. Проблемы использования технологий информатизации в образовании // *Новое в науке и образовании: сборник трудов международной ежегодной научно-практической конференции / ответственный редактор Ю. Н. Кондракова. Москва, Макс Пресс, 2018. с. 15–22.*

2. Булгатова Ю. С., Дырхеев А. В. Информационные технологии как средство модернизации государственного управления в современном обществе // *Вестник Бурятского государственного университета. Экономика и менеджмент. 2018. № 1. с. 8–15.*

3. Булгатова Ю. С., Сандакова Л. Г., Цыренов Д. Д. Информационные технологии в управлении деятельностью бизнес-систем в условиях трансформации российского общества. Улан-Удэ, 2016. 136 с.

4. Кешелава, В.Г. Буданов, В.Ю. Румянцев, Введение в «цифровую» экономику (ВНИИ Геосистема, Москва, 2017, с. 6-8.

5. Лукинова, О. В. Цифровой этикет. Как не бесить друг друга в Интернете. Москва, Эксмо, 2020. 240 с.

6. Неупокоева Е.Е., Ломовцева Н.В. Цифровая культура в системе образования: проблемы и их причины, решения. // https://elar.Rsvpu.ru/bitstream/123456789/31760/1/978-5-91256-473-4_2020_050.pdf?ysclid=m2qo1i3t6877748378.

7. Brundiers K., Wiek A., *Education Sciences*, 7(1), 39 (2017). <https://doi.org/10.3390/educsci7010039>

8. Dinçer, M. (2003) *The Power of Education In The Process of Social Change*, *Ege University Magazine*, (3), 1: 102-112).

9. Ergün, M. (1994). *Introduction to Sociology of Education*. Ankara: Ocak Publications.

10. Farrell J.M., Adams J.(1989) *The New England Quarterly* 62.4, 505–528.

11. Prensky, M. (2009). *H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom*, <http://www.wisdompage.com/Prensky01.html>.

12. Shishman, M. (2006). *Introduction to Educational Sciences*. Ankara: Pegem Publications.

13. Taskiran H.B., *Digitalization of Culture and Art Communication: A Study on Digital Databases and Digital Publics*, in *Handbook of Research*

on Examining Cultural Policies Through Digital Communication, 144-160 (2019). <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-6998-5.ch007>

14. *The Agency of Strategic Initiatives, Atlas of New Professions 2030 // December 16, 2020. // <http://atlas100.ru/about/>*

XÜLASƏ

Məqalədə cəmiyyətin bütün vətəndaşlarına rəqəmsal mədəniyyətin öyrədilməsinin aktual problemləri müzakirə olunur. Həm cəmiyyətin, həm də fərdin rəqəmsal mədəniyyətinin səviyyəsi dövlətin inkişafı üçün həlledici olur. İnformasiya, cəmiyyətin ən mühüm komponentinə çevrilir, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları isə rəqəmsal həllərin yüksək səmərəliliyi sayəsində bütün fəaliyyət növlərinin əsası kimi müəyyən edilir. Gələcəkdə əşyaların interneti, blokçeyn və s. kimi innovasiyalar əsas əhəmiyyət kəsb edəcək. Siz qaçılmaz olaraq ümumi bəşər mədəniyyətinin mühüm hissəsinə çevriləcək yeni rəqəmsal cəmiyyətin mədəniyyətinin yaranması haqqında getdikcə daha çox eşidə bilərsiniz. Rəqəmsal inkişafın xüsusilə mühüm rol oynadığı cəmiyyətin strukturunun və sosial qarşılıqlı əlaqənin təkmilləşdirilməsi yeni tipli iqtisadi reallığın meydana çıxmasını şərtləndirir.

Açar sözlər: *Təhsil, rəqəmsal mədəniyyət, cəmiyyət, rəqəmsallaşma, sosial-mədəni.*

Фазиль Рустамов

Цифровые компетенции в аспекте социо-культурного образования

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются актуальные вопросы обучения цифровой культуре всех граждан общества. Определяющим для развития государства становится уровень цифровой культуры как общества, так и личности. Информация становится важнейшей составляющей социума, при этом информационно-коммуникационные технологии определяются как основа всевозможных видов деятельности по причине высокой эффективности цифровых решений. В будущем ключевое значение будут иметь такие инновации, как интернет вещей, блокчейн и т. д. Поэтому обоснована необходимость формирования цифровой компетенции. Все чаще можно ус-

лышать о появлении новой культуры цифрового общества, которая неизбежно станет важной частью общей человеческой культуры. Совершенствование структуры социума и межсоциальных взаимодействий, в составе которых особенно значимая роль отводится цифровому развитию, обуславливает появление нового типа экономической реальности.

Ключевые слова: *Образование, цифровая культура, общество, цифровизация, социокультурный.*

Fazil Rustamov
**Digital competences in the aspect of
socio-cultural education**

SUMMARY

The article discusses current issues of teaching digital culture to all citizens of society. The level of digital culture of both society and individuals becomes decisive for the development of the state. Information becomes the most important component of society, while information and communication technologies are defined as the basis for all kinds of activities due to the high efficiency of digital solutions. In the future, such innovations as the Internet of Things, blockchain, etc. will be of key importance. Therefore, the need to develop digital competence is justified. More and more often, one can hear about the emergence of a new culture of digital society, which will inevitably become an important part of the general human culture. Improvement of the structure of society and intersocial interactions, in which digital development plays a particularly significant role, determines the emergence of a new type of economic reality.

Keywords: *Education, digital culture, society, digitization, socio-cultural.*